

Rəhimov İ.M.*

УДК: 343.9

Cinayətkarın şəxsiyyəti

Xülasə: Müxtəlif tarixi dövrlərin alimlərinin ifadə etdikləri mövqelər təhlil edilir, bunun əsas ideyası cinayətkarların əhəmiyyətli hissəsinin konkret tip daşıyıcıları olması və elmi tədqiqatın vəzifəsinin cinayətkarlara xas olan spesifik xarici əlamətlərin aşkar edilməsidir və onlar yüksək impulsivlik və aqressivlik səviyyəsi ilə qanuna tabe olan vətəndaşlardan fərqlənilir.

Hər bir insan təkrarolunmaz xarakterik xüsusiyyətlərin məcmusuna və psixi amillərə malikdir.

Ancaq elə xüsusiyyətlər yoxdur ki, onlar bütün cinayətkarları bir qrupa yığb hansısa xüsusi şəxsiyyət “tipi” yaratsın. Buna görə, “cinayətkarın şəxsiyyəti” anlayışından imtina edib “cinayəti törədən şəxslər” anlayışının istifadə edilməsi daha məqsədəuyğundur.

Açar sözlər: cinayətkarın şəxsiyyəti; anadangəlmə cinayətkar; “cinayət tipi”; psixi pozğunluqlar; şəxsiyyət tipi; “cinayəti törədən şəxs”.

Xarici faktorlara nə qədər çox əhəmiyyət verilməsindən asılı olmayaraq cinayətdə təqsirkar həmişə konkret şəxsiyyət hesab edilir. Buna görə də cinayətdə şəxsiyyətin rolu mövzusunu diqqətdən kənarda qoymaq olmaz. Klassik hüquqşünaslara görə cinayətkarın müstəsna və xüsusi keyfiyyətlərini (yaş, sərxoşluq halı, xəstəlik və s.) istisna etsək, o, adi bir insandır. Ancaq o da bəllidir ki, belə yanaşma insanın cinayətkar davranışının səbəblərinin əsl elmi yolla araşdırılmasına imkan vermir.

Öz zamanında S.K.Qogel qeyd etmişdir: “Orta əsr rəvayətləri və ənənələri ilə dolu cinayət hüququnun hüquqi qəsrinə, yeni həyatla hər bir təmasdan özünü təcrid etmiş aləmə yeni istiqamətlər gətirən alimlər gəldilər... Onlar ehkamçılara bəyan etdilər ki, siz diri insanın problemlərini unutmuşunuz. Bundan sonra, cinayətkarın ümumi riyazi düsturunu tərtib edib göstərdilər ki, cinayətin müxtəlif kökləri vardır. Bunlar anadangəlmə və ya təsadüfi olmalarına baxmayaraq, onlar qatil də, oğru da ola bilərlər. Eyni zamanda onların arasında heç bir ümumi cəhət yoxdur. Buna görə də onları bir anlayış altında birləşdirmək yolverilməzdir”.

Cinayətkarın şəxsiyyətinin öyrənilməsi ilk dəfə bir çox ingilis həbsxana həkimləri və başqa mütəxəssislərin tədqiqi ilə başlamışdır. Bunu daha çox ingilis həkimləri və digər mütəxəssislər etmişdirlər. O vaxt məsələ belə qoyulmuşdur ki, cinayət törətmiş şəxs (Qədim Poma və Yunanıstanda olduğu kimi) hansı gözlə: kölə və ya başqalarına bənzəməyən xüsusi təbiətli canlı kimi baxılmalıdır?

Bəlkə cinayəti törədən insan ruhi xəstə və ya vəhşidir? Bəlkə də o, E.Ferrinin güman etdiyi kimi, degeneratdır? Bəlkə o, Ç.Lambrozonun iddia etdiyi kimi, epilepsiya xəstəliyinin daşıyıcısıdır? Bəlkə cinayətkar xüsusi psixologiyaya sahibdir? Qeyd etmək lazımdır ki, insan davranışının doğru işlənilib hazırlanmasına çox güclü təsir etmiş məhz psixiatriya üzrə təlimlərin inkişafı nəticəsində cinayəti törətmişin şəxsiyyətinin və onun xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsi mümkün olmuşdur. Belə ki, məsələn, B. Morits 22 müşahidə hallarının əsasında belə bir fərziyyə irəli sürmüşdür ki,

* Rəhimov İlham Məmməd həsən oğlu - Rusiya Elmlər Akademiyasının akademiki, hüquq elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Respublikasının əməkdar hüquqşünası, Beynəlxalq Hüquq Tədqiqatları Təşkilatı Şurasının üzvü (Azərbaycan). E-mail: mopi_sid@yahoo.com

cinayətkarın beyni normal insan beynindən fərqlənir. Artıq bir ildən sonra o bəyan etmişdir ki, “üzvi orqanik çatışmazlı və ya peşəkar cinayətkarın psixologiyasının əsas elementi “nevrasteniya”, yaxud fiziki, əxlaqi və əqli cəhətdən əsəbi zəiflik, əsəbi tükənmədir. Bu zəiflik anadangəlmədir, ya da erkən yaşlarında yaranmışdı” [4].

Sonda o belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, peşəkar, islaholunmaz cinayətkar faktiki olaraq “homo” adlanan cinsdən fərqlənən və ayrılan bir varlıqdır.

Qeyd edildiyi kimi, faktlarla tanışlıq P.Despini belə bir fikrə gətirib çıxarmışdır ki, ağır cinayətlər törətmiş şəxslərdə insana xeyir və şər olduğunu diktə edən, cinayətkar istəkləri qınayan və gələcəkdə onlarda vicdan əzabı duyğularını yaradan mənəvi hisslər olmur.

Həbsxanalarda və psixiatrik xəstəxanalarda iki minə qədər insanı araşdıran antropoloqlar qeyd etmişlər ki, xüsusi ilə özünü qabarıq göstərən vəziyyətlərdə, onlar bədən əlamətləri əsasında anadangəlmə qatilləri digər canilərdən fərqləndirə bilirlər. Bu cərəyanın ən parlaq nümayəndələrindən biri olan Ç.Lambrozo cinayətkarların, daha doğrusu, onların çoxunun özlərinə məxsus xarici xüsusiyyət (tipinin) daşıyıcısı olduqlarını iddia edən F.İ.Gallın ideyalarını inkişaf etdirmişdir. Onların fikrinə görə, elmi araşdırmaların vəzifəsi ancaq cinayətkarlara məxsus olan xüsusi xarici əlamətləri aşkar etməkdir.

İnsanın, xüsusən cinayətkar tiplərin bizim sivilizasiyaya düşmüş vəhşi olması fikrini, Lambrozo və daha çox Despin ifadə etmişdirlər. Məhz Lambrozo ilk dəfə anadangəlmə cinayətkar anlayışını istifadə etmişdir ki, bu da onu fikrinə görə müxtəlif xəstəlik meyllərinin və atavizmin nəticəsidir. Anadangəlmə cani “vəhşi və eyni zamanda xəstə adamdır. Cinayətkar haqqında bu iki baxışı uzlaşdırmaq imkanını Lambrozo bəzi orqanların inkişafdan geri qalması və xüsusilə zəif qidalanan psixi mərkəzlərin inkişafı ilə əlaqələndirir. Bu amil həmin orqanları, bir tərəfdən, “ən kiçik müqavimət” mərkəzlərinə çevirir, yəni onları müxtəlif pozulmalara sürükləyir, digər tərəfdən isə onları inkişafın ən aşağı tipinə qaytarır. O həm də iddia etmişdir ki, güya anadangəlmə cinayətkarın orqanizminin ifrazatı təsadüfi canidən və ya qanuna tabe olan insandan fərqlənir və anadangəlmə cinayətkar onlardan daha az sidik və normadan daha çox fosfatlar ifraz edir [2, s. 66].

Lambrozo daha çox xüsusiyyətləri, hər şeydən əvvəl, anadangəlmə cinayətkarların kəllə sümüklərində, onların hər bir yerində, quruluşunda, cizgilərində tapmışdır. Məsələn, cinayətkarların, xüsusən oğruların kəllələri daha kiçik olur. Onlarda daha böyük kəllələr nadir hallarda olur. Lambrozonun laboratoriyasında yalnız kəllələr deyil, həm də qulaqlar, burunlar və s. araşdırma obyektləri olmuşdur.

Lambrozonun yığdığı xüsusi “tipin” təyin edilməsi üçün materialları araşdıran L.P. Manuvriye ısrarlı idi ki, onların əsasında yalnız bir şeyi iddia etmək mümkündür. Orta hesabla cinayətkarlarda adi insanlardan fərqli olaraq daha çox sapmalara rast gəlinir. Lambrozo “tipi” yaratmaq üçün müxtəlif, bir-birindən fərqli cinayətkarlarda olan əlamətləri birləşdirirdi. Lakin bu təsnifatı Manuvriye doğru hesab etməmişdir.

Əslində isə “patoloji” və ya cinayətkar insanın ümumi tipi mövcud deyildir. Cinayətkarların müxtəlif tipləri mövcuddur. Ümumiyyətlə, professor Manuvriyenin anatomik və fizioloji “cinayətkar tipinin” mövcud olması haqqında ədalətli iradları bundan ibarətdir.

IV Cinayət-antropoloji konqresdə Lambrozonun tələbəsi və həmkarı professor Ferri “cinayətkar temperament” haqqında məruzə ilə çıxış etmişdir. Bu məruzədə o, əvvəl Lambrozonun ardıcılıarı tərəfindən “cinayətkar tipə” və özünəməxsus xüsusi əlamətlərə malik olan “cinayətkar insan” anlayışından imtina etməyə cəhd etmiş, eyni zamanda cinayət hadisələrinin öz həqiqi mənşəyi olan psixoloji degenerasiya hadisələrinə aid edildiyini vurğulamışdır.

Cinayəti törədən şəxsləri S.V.Poznişev də müəyyən “tipə” aid edirdi. O yazırdı: “Cinayətkar “tip” yalnız şəxsiyyətin məlum psixi xüsusiyyətlərinin cəmi deyil, həm də onun quruluşu, psixi xüsusiyyətlərinin kombinasiyasıdır. Bu kombinasiya da o şəxsiyyətin cinayətə doğru sürüklənməsinə təkan verir. Bu təkan nəticəsində insan cinayəti törətmək, imkan düşəndə ondan imtina etməmək, ya da heç olmasa belə cinayətkar istəyə qarşı çox da güclü müqavimət göstərməmək istəyinə düşür [3, s. 31].

Müasir hüquqşünas alimlər “cinayətkarın şəxsiyyəti haqqında ayrıca, müstəqil sosial və psixoloji tip kimi danışirlar [1, s. 12]. Bununla belə, onlar dəqiqləşdirirlər ki, “Cinayətkarın şəxsiyyəti” anlayışı şərtidir, yalnız terminoloji baxımdan işlənir. “Əslində “cinayəti törədən adamın (fərdin) şəxsiyyəti” demək daha doğru olardı” [1, s. 12].

Bu müəlliflərə görə cinayətkar ilə adi insanın şəxsiyyətləri nə ilə fərqlənir? Y.M.Antonyan və V.E.Eminov bu suala belə cavab verirlər: “Cinayətkarların böyük bir hissəsinin və qanuna tabe olan vətəndaşların müqayisəli psixoloji araşdırması onu göstərmişdir ki, birincilər ikincilərdən impulsivliyin daha yüksək səviyyəsi ilə fərqlənirlər, deməli, onlar ilk qıcıqlandırıcı amilin diktə etdiyi ilə hərəkət etməyə meyllidirlər. Onlarda həm də təcavüzkarlıq müşahidə edilir ki, o da şəxsi münasibətlərdə həssaslıq və təsirlənməyə gətirib çıxarır” [1, s. 9].

Müəlliflər cinayətkarda hətta “genetik baxımdan şərtlənmiş əmanətləri və meyllilikləri” [1, c. 10] görürlər. Psixologiya kitabında “Şəxsiyyət” adlı başlıq vardır. Bu nə deməkdir? Bu, o deməkdir ki, “şəxsiyyət” termini o qədər mürəkkəb və onun istifadə sahəsi o qədər genişdir ki, onun tərifini təyin etmək üçün üzərinə heç bir məsuliyyət götürmədən bu barədə çox yazmaq və xeyli fikir səsləndirmək mümkündür. Hazırda bu terminin onlarla tərifini sadalamaq mümkündür:

Tiplər nəzəriyyəsi (Hippokratın xolerik, melanxolik, sanqvinik, fleqmatik adlanan dörd əsas temperamentləri haqqındakı nəzəriyyəsi);

Cizgilər nəzəriyyəsi (insan şəxsiyyətinin cizgilərin və ya davranışın, düşüncənin, duyğuların, reaksiyanın və s. kimi xüsusi vasitələrin məcmusu haqqında nəzəriyyə).

Bundan başqa psixodinamik və psixoanalitik nəzəriyyələr də mövcuddur (Freyd, Yunq, Fromm, Horn). Şəxsiyyət onlarda inteqrasiya anlayışı vasitəsi ilə xarakterizə olunur. Cinayətkarların şəxsiyyətini hansı tərifi uyğunlaşdırmaq doğru olacaqdır?

Biz artıq qeyd etmişdik ki, antropoloqlar “cinayətkar tip” haqqında yazdıqda məlum “xarici” tip kimi, yəni cinayətkarları adi insanlardan fərqləndirən müəyyən xarici əlamətlərin kombinasiyası, onların təsnif edilməsi və tanınması üçün qulluq edən amil anatomik-fizioloji və antropoloji tip kimi ortaya qoymuşlar. Beləliklə, qeyd etdiyimiz bu “tipdə” idarəedici və həlledici amil xarici əlamətlərə məxsusdur. Buna görə, “cinayətkar tipi” nəzəriyyəsinin tərəfdarları öz diqqətini daha çox insanın xarici görkəminə yönəldirlər. Çətin ki, indiki zamanda kimsə cinayətkarın adi qanuna tabe olan insanlardan xarici əlamətlərlə fərqlənməsinə inansın.

Cinayətkar - heç də spesifik xarici xüsusiyyətlərə görə xüsusi tip deyildir. Fiziki baxımdan bu tam normal insandır. Bəlkə canilərin fərqli psixologiyası vardır? Ancaq psixologiya elmi bu qənaətə gəlməmişdir. Qatilin psixologiyası əslində müəyyən həyat şəraiti yetişəndə qatil ola biləcək hər bir insanın psixologiyasıdır. Cinayətkar bütün insanlar kimi fərdi xüsusiyyətlər məcmusuna malikdir. Hər bir insanın psixi və fiziki konstruksiyasını təşkil edən məlum fiziki və psixi xüsusiyyətləri vardır, eyni zamanda hər ikisinin tərkibi bir tərəfdən anadangəlmə, digər tərəfdən sonradan alınma xüsusiyyətlərdən ibarətdir. Buna görə də cinayətkarları xüsusi kateqoriyaya, xüsusi “tipə” ayırmağın və onları mənfi mənada qeyri-adi şəxsiyyətlər kimi dəyərləndirilməsinin heç bir mənası yoxdur.

“Cinayətkarın şəxsiyyəti” anlayışı da əhali arasında mənfi qarşılır. Bundan başqa, “cinayətkarın şəxsiyyəti” anlayışını ehtiyatsızlıq üzündən cinayət törətmiş insana aid edə bilərikmi?

Beləliklə, şəxsiyyət - insanı səciyyələndirən dünyagörüşü, psixoloji və sosial əlamətlərinin davamlı sistemidir. Cinayətkarlarda bu əlamətlərin xüsusi sistemini təyin etmək mümkündürmü? Bu gün elm həmin suala təsdiqedicə cavab vermir.

Şəxsiyyətin tipi - müəyyən insan toplusuna məxsus olan şəxsi xarakteristikaların abstrakt modelidir. Elə insanlar var ki, onların gözə parlaq görünən xüsusiyyətləri xarakteristikaların konkret sosial-mədəni sistemindən və şəxsiyyətin inkişaf səviyyələrindən ayrılır.

Lakin bu o demək deyil ki, onlar xüsusi bir tipi təşkil edirlər. Bu yalnız o insanların hansısa səbəblər üzündən aşağı inkişaf səviyyəsini göstərir. Məsələn, bütün həyatı boyu dağlarda yaşayan insan sonra sivilizasiyalaşmış Avropaya gedir və orada məskunlaşır. Əlbəttə, bu adam davranışında da, ünsiyyətində də və s. digərlərindən fərqlənəcəkdir. Ancaq bu o demək deyil ki, o cinayət törədib cinayətkar olacaqdır.

Hər bir insan - təkrarolunmaz xarakterik xüsusiyyətlərin məcmusuna və psixi amillərə malik olan, şəxsiyyəti başqalarından fərqlənən fərdiyyətdir. Bütün bunlar cinayətkara da məxsusdur. Ancaq elə xüsusiyyətlər yoxdur ki, onlar bütün cinayətkarları bir qrupa yığıb hansısa xüsusi şəxsiyyət “tipi” yaratsın. Buna görə güman edirik ki, “cinayətkarın şəxsiyyəti” anlayışından imtina edib “cinayəti törədən şəxslər” anlayışının istifadə edilməsi daha məqsədəuyğundur.

Bibliografiya

1. Антонян Ю.М., Эминов В.Е. Личность преступника. Криминологическо-психологическое исследование. - М.: Норма, 2015. - 368 с.
2. Ломброзо Ч. Преступление. Новейшие успехи науки о преступнике. - М.: Инфра-М, 2010. – 320 с.
3. Познышев С.В. Криминальная психология. Преступные типы. - М.: Инфра-М, 2007. - 320 с.
4. Gazette de Tribunaux. Journal de jurisprudence et des débats judiciaires, 1852.

Rahimov I.M.♦

UDC: 343.9

Personality of criminal

Abstract: It is analyzed the provisions said by the scientists in different historical epochs, main idea of which is that considerable part of criminals are carriers of distinctive type and the task of scientific research is to discover specific, inherent to criminals external signs, who are distinguished from law-abiding citizens with high level of impulsiveness and aggressiveness.

Each person is an individual and possesses unique combination of particularities of character and mental make-up.

♦Rahimov İlham Məmmədhasan oğlu – Academician of the RAS, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honoured Jurist of Azerbaijan Republic, a member of the Council of the IOLR (Azerbaijan). E-mail: mopi_sid@yahoo.com

There is no existed such signs, which might be join all criminals in certain group and to create a special “type” of personality. One should refuse from notion of “identity of criminal” and use a notion “persons who committed crime”.

Keywords: personality of criminal; “inborn criminal”; “criminal type”; mental disorder; type of personality; “person committed crime”.

References

1. Antonyan Yu.M., Eminov V.E. Lichnost' prestupnika. Kriminologo-psikhologicheskoe issledovanie [Identity of criminal. Criminological and psychological research]. Moscow, Norma Publ., 2010, 368 p.
2. Lombroso Ch. Noveyshie uspekhi nauki o prestupnike [Newest successes of science about criminal]. Moscow, Infra-M Publ., 2010, 320 p.
3. Poznyshev S.V. Kriminal'naya psikhologiya. Prestupnyie tipy [Criminal psychology. Criminal types]. Moscow, Infra-M Publ., 2007, 320 p.
4. Cazette de Tribunaux. Journal de jurisprudence et des débats judiciaires, 1852.

Рагимов И.М.♦

УДК: 343.9

Личность преступника

Аннотация: Анализируются положения высказанные учеными разных исторических эпох, основная мысль которых – это, то, что значительная часть преступников являются носителями своеобразного типа и задача научного исследования в открытии специфических, свойственных исключительно преступникам внешних признаков, и отличаются от законопослушных граждан высоким уровнем импульсивности и агрессивностью.

Каждый человека индивидуален и обладает неповторимой совокупностью особенностей характера и психического склада.

Не существуют таких качеств, которые могли бы объединить всех преступников в определенную группу и создать особый «тип» личности. Следует отказаться от понятия «личность преступника» и использовать понятие «лица, совершившие преступление».

Ключевые слова: личность преступника; «прирожденный преступник»; «преступный тип»; психические отклонения; тип личности; «лицо, совершившее преступление».

♦Рагимов Ильгам Мамедгасан оглы – академик РАН, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Азербайджанской Республики, член Совета МОПИ (Азербайджан). E-mail: mopi_sid@yahoo.com